

В. Рядінська,

доктор юридичних наук, професор,
співробітник Департаменту забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України
ORCID ID: 0000-0002-2210-5933

В. Коба,

кандидат юридичних наук,
Начальник Департаменту забезпечення діяльності
Голови Національної поліції України
ORCID ID: 0009-0002-1201-6205

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ З УРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПОЛІГРАФА В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні значного поширення набуває застосування поліграфа (детектора брехні), який використовують для кадрового відбору кандидатів на роботу у приватних і державних підприємствах та органах, кримінальному провадженні, цивільних (приватноправових) відносинах, цивільному судочинстві. Активно розвивається нова сфера послуг в приватному секторі ринку – опитування за допомогою поліграфа та навчання й підвищення кваліфікації поліграфологів, які пропонують Національна асоціація поліграфологів України, Центр експертних досліджень Тетяни Морозової, об'єднання експертів-поліграфологів Ведмідь, Ішук та партнери, Rubicon polygraph, різноманітні приватні школи (POLYGRAPH.SYSTEMS, POLYGRAPH.ONE, POLYGRAPH.ICU, HR-SECURITY тощо), вищі навчальні заклади (ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» тощо).

Національний реєстр поліграфологів України, створений Всеукраїнською громадською професійною організацією «Національна асоціація поліграфологів України» (НАПУ), містить 495 осіб [1]; Реєстр Всеукраїнської

асоціації поліграфологів, створений громадським об'єднанням поліграфологів України «Всеукраїнська Асоціація поліграфологів» – 330 осіб [2], Реєстр поліграфологів, створений професійною громадською організацією Колегію поліграфологів України – 140 осіб[3].

Поліграфологи є в Національній поліції України, Бюро економічної безпеки України, Державному бюро розслідувань, Управлінні державної охорони України, митних органах, розвідувальних органах, Міністерстві оборони України та Збройних силах України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі України, Службі безпеки України, органах прокуратури, Національного антикорупційного бюро України, органах податкової служби (їх кількість у цих органах невідома, оскільки інформація про це офіційно не публікується).

Слід визнати, що в Україні сформувалося професійне середовище поліграфологів, представлене як незалежними фахівцями, так і фахівцями, які працюють у державних органах. З'явилися й суттєво розширилися суспільні відносини у сфері застосування поліграфа, які виникають між осо-

бами, що надають послуги з навчання поліграфологів, та особами, що навчаються поліграфології, цивільно-правові відносини між замовниками опитування та поліграфологами; відносини між підприємствами, установами й організаціями (приватного та державного сектору), які використовують поліграф для професійного відбору кандидатів і в кадровій роботі та кандидатами на посаду, а також поліграфологами, які працюють у зазначених органах; відносини, які виникають між учасниками кримінального провадження при застосуванні поліграфа тощо.

Регулювання нових суспільних відносин належить до компетенції держави, оскільки лише вона здатна забезпечити єдність правозастосовної практики, гарантії прав і свобод громадян, які можуть бути обмежені або поставлені під сумнів у процесі використання поліграфа, нормативну визначеність, яка унеможливорює свавільне чи дискримінаційне застосування поліграфа, легітимність професійної діяльності поліграфологів як учасників відносин у публічній і приватній сферах та баланс інтересів у цих сферах. Отже, саме держава мала б встановити правові межі, у яких можливе застосування поліграфа.

У низці наукових робіт і публікацій (А. Мотляха, С. Градун, В. Мироненка, Ю. Заболотної, О. Назарова, С. Казьмірука, Р. Яремчук, В. Остаповича та інших) відносини у сфері застосування поліграфа в Україні пропонувалося врегулювати шляхом розроблення та прийняття спеціального закону, що на ранніх етапах застосування поліграфа в Україні активно підтримувалося активістами та поліграфологами-практиками.

Незважаючи на низку поданих до Верховної Ради України законопроектів, якими пропонувалося врегулювати суспільні відносини, що виникають у сфері застосування поліграфа, або окремі їх аспекти, до логічного завершення — прийняття відповідного закону — це питання доведено не було.

Метою нашого дослідження є комплексний аналіз законодавчих ініціатив у сфері врегулювання застосування поліграфа, виявлення проблем та окреслення перспектив удосконалення правового врегулювання таких відносин.

Для досягнення цієї мети необхідно виконати такі завдання:

- дослідити законопроекти, спрямовані на врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа, подані на розгляд Верховної Ради України;

- визначити мету, з якою вони подавалися, і відносини, на врегулювання яких були спрямовані;

- проаналізувати критичні аргументи, які вплинули на процес проходження законопроектів у парламенті і висувалися в публічному та науковому середовищі;

- дослідити стан правового забезпечення відносин, на врегулювання яких розроблялися досліджувані законопроекти, на сучасному етапі;

- визначити проблеми, які виникли в результаті прийняття чи не прийняття поданих законопроектів;

- на підставі систематизації критичних аргументів, які вплинули на процес проходження законопроектів у парламенті та висувалися в публічному і науковому середовищі, визначити основні аспекти, що повинні бути враховані при розробленні форми правового регулювання, яка виступить способом оформлення правових норм, спрямованих на врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа на сучасному етапі розвитку правової системи України.

Методологічну основу дослідження сформували як загальнонаукові, так і спеціальні методи, серед яких провідне місце посідає формально-юридичний метод, застосований для ґрунтовного аналізу нормативно-правових актів, законопроектів, висновків експертних органів та доктринальних джерел. Порівняльно-правовий метод використано з метою зіставлення змісту та структури положень різних

законопроектів, виявлення їхніх спільних рис і відмінностей. Метод синтезу дав змогу узагальнити наявні дані щодо стану правового регулювання, окреслити ключові проблеми та визначити перспективи розвитку цієї сфери. Системний метод забезпечив комплексну оцінку взаємозв'язків між різними видами суспільних відносин, що виникають у процесі застосування поліграфа. Історичний метод використано для відтворення еволюції законодавчих ініціатив у період 2013–2025 років, що дозволило простежити динаміку правового регулювання і виявити причини невітлення окремих законодавчих пропозицій. Метод систематизації дав змогу впорядкувати критичні аргументи, що впливали на процес розгляду законопроектів у парламенті, а також ті, що були озвучені в науковому та публічному дискурсі. Завдяки цьому вдалося виокремити ключові аспекти, які мають бути враховані під час розроблення форми правового регулювання, яка виступить способом оформлення правових норм, спрямованих на врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа на сучасному етапі розвитку правової системи України.

Основна частина. До Верховної Ради України в різні роки вносилися законопроекти, покликані врегулювати окремі аспекти використання поліграфа в національному правовому полі. Особливої уваги заслуговують так звані «перші» ініціативи, серед яких – проект Закону «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 12 березня 2013 року № 2521 (далі – законопроект № 2521) [4] та аналогічний за предметом правового регулювання проект від 10 грудня 2015 року № 3611 (далі – законопроект № 3611) [5].

Законопроект № 2521, спрямований на врегулювання відносин із застосування поліграфа в кримінальному провадженні, був поданий народним депутатом Г. Москалем

і в ньому пропонувалося доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) новою статтею 264-1 з назвою «Перевірка правдивості свідчень особи на поліграфі (детекторі брехні)». У ній вважалося доцільним: 1) закріпити, що перевірка правдивості свідчень особи на поліграфі (детекторі брехні) є психофізіологічною експертизою, яка проводиться експертами відповідної кваліфікації за науково обґрунтованими методиками; 2) визначити принципи перевірки (безсторонність, об'єктивність, фаховість відповідних судових експертів державних спеціалізованих установ); 3) встановити, що результати перевірок на поліграфі (детекторі брехні) мають орієнтовне значення в процесі доказування; 4) закріпити обов'язковість добровільної згоди на проведення такої перевірки тощо. Згідно з пояснювальною запискою до проекту Закону його було розроблено з метою вдосконалення законодавчої бази діяльності правоохоронних органів, надання процесуального значення використанню в проведенні слідчих (розшукових) дій передових сучасних технічних засобів – поліграфів. 27 листопада 2014 року законопроект № 2521 було відкликано [4].

Ми не можемо знати, що вплинуло на позицію щодо його неприйняття, адже висновки органів парламенту стосовно цього законопроекту у відкритому доступі відсутні, проте він зазнав суттєвої критики з боку наукової спільноти. Зокрема, В. Топчій писав, що цей законопроект фактично певною мірою підміняє методику проведення психофізіологічної експертизи (дослідження), оскільки будь-який метод, яким є й метод поліграфа (опитування з використанням поліграфа), містить у собі як умови його використання та застосування з викладенням принципів, постулатів, на яких він побудований і дотримання яких робить його достовірним та надійним, так і умови, за яких цей метод заборонено до використання через недостат-

ню інформативність або ненадійність кінцевого результату [6, с. 33–37]. В. Черней зазначав, що в законопроекті № 2521 доцільно унормувати запровадження державної цільової програми з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів-поліграфологів та розроблення навчальних програм і тренінгів спеціального навчання, сертифікації, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів-поліграфологів [7, с. 3–6]. Ю. Тимошенко та І. Кубарев ставили запитання: чому норму «Перевірка правдивості показів особи на поліграфі (детекторі брехні)» пропонується розмістити у главі «Негласні слідчі (розшукові) дії», адже негласне застосування поліграфа уявити важко. На думку авторів, можливість застосування поліграфа логічніше регламентувати главою 20 «Слідчі (розшукові) дії», наприклад, у статті 240 (слідчий експеримент) або у статті 242 Кримінального процесуального кодексу України (підстави проведення експертизи), оскільки редакція статті, запропонована авторами законопроекту, за своїм змістом більше відповідає саме слідчому експерименту або дослідженню із застосуванням поліграфа може бути проведено у вигляді психофізіологічної експертизи з таким застосуванням [8, с. 66–68]. У моніторинговому звіті «Реалізація нового Кримінального процесуального кодексу України у 2013 році», підготовленому О. Банчук, І. Дмитрієвою, З. Саїдовою та М. Хавронюк, вказувалося, що реалізація проекту призведе до використання поліграфів у кожній справі, відмова особи від цієї процедури буде фіксуватися в протоколі (і, очевидно, повідомлятися суду під час розгляду), а отримані дані не зрозуміло, в який спосіб будуть використовуватися й оцінюватися в суді [9, с. 167]. В. Сердюк взагалі вважав, що намагання законодавчого закріплення використання поліграфа у Кримінальному процесуальному кодексі України є необґрунтованим, адже вітчизняне

законодавство повністю забезпечує можливість його використання, достатньо лише дотриматися частини 2 статті 28 Конституції України, що закріплює вільну згоду людини на медичне обстеження, статей 242–243 Кримінального процесуального кодексу України щодо підстав проведення експертизи та порядку залучення експерта, статей 7, 9 та 10 Закону України «Про судову експертизу», які регулюють вимоги до рівня кваліфікації судових експертів і не потребують додаткового врегулювання. На підставі аналізу 21 вироку, винесеного судами різних інстанцій упродовж 2005–2013 років за справами, в яких використовувалося опитування особи із застосуванням поліграфа, автор писав, що *«додаткове законодавче врегулювання в кримінальному провадженні психофізичної експертизи спростовує сама практика застосування поліграфа»* [10].

Водночас не можна не відмітити, що в роботах І. Козленка [11], І. Чупікової [12, с. 152] та інших відзначалася прогресивність поданого законопроекту та необхідність його якнайшвидшого прийняття.

10 грудня 2015 року до Верховної Ради України було подано законопроект № 3611 (внесений народними депутатами О. Барною, Т. Юриком, М. Люшніком та ін.), в якому пропонувалося доповнити частину 4 статті 258 Кримінального процесуального кодексу України новим положенням, відповідно до якого особливим різновидом втручання у приватне спілкування (життя) визнавалася б перевірка правдивості показів особи на поліграфі (детекторі брехні) відповідно до статті 264-1 Кримінального процесуального кодексу України. Крім цього, проектом передбачалося доповнити Кодекс новою статтею 264-1, якою пропонувалося визначити перевірку правдивості показів особи на поліграфі (детекторі брехні) як психофізіологічну експертизу, яка проводиться експертами від-

повідної кваліфікації за науково-обґрунтованими методиками. При цьому результатам перевірок пропонувалося надавати орієнтовне значення у процесі доказування, встановити обов'язковість проведення такої перевірки у випадках розслідування умисних важких і особливо важких злочинів, у всіх інших випадках – за добровільною згодою особи, а відмову від проходження перевірки на поліграфі (детекторі брехні) не відносити до підстав для визнання особи винною у вчиненні суспільно-небезпечного діяння тощо. Згідно з пояснювальною запискою, законопроект було розроблено з метою вдосконалення законодавчої бази діяльності правоохоронних органів, надання процесуального значення використанню у проведенні слідчих (розшукових) дій передових сучасних технічних засобів – поліграфів [5].

Зазначений законопроект пропонував врегулювати відносини, що виникають у процесі застосування поліграфа в кримінальному провадженні, шляхом законодавчого закріплення його статусу як засобу отримання додаткової інформації в межах кримінального процесу. Законопроект № 3611 був альтернативою законопроекту № 2521 і багато в чому дублював його, а основна його ідея полягала в наданні правового статусу опитуванню із застосуванням поліграфа як психофізіологічної експертизи, результати якої мали б орієнтовне доказове значення – тобто використовувалися не як самостійні докази вини чи невинуватості особи, а як допоміжний інструмент оцінки достовірності показів.

У разі прийняття цього закону було б створено законодавчий механізм інтеграції поліграфа в кримінальний процес України як допоміжного інструменту слідства, що міг би підвищити якість досудового розслідування.

Подання зазначеного законопроекту свідчило про намагання суб'єкта законодавчої ініціативи створити за-

конодавче підґрунтя для використання поліграфа в кримінальному провадженні, фактично – інституційно інтегрувати таке використання. Проте ця спроба зазнала невдачі, бо 28 вересня 2019 року законопроект було відкликано. Ми не можемо знати, які причини зумовили його відкликання, але можемо проаналізувати висновки парламентських комітетів у яких визначалися недоліки законопроекту № 3611.

Заслуговує на увагу Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 09.06.2016 № 3611 (виконавці В. Борденюк, В. Попович, І. Кунець), у якому проект пропонувався відхилити з огляду на такі зауваження: 1) *недоречність ототожнення термінів «приватне спілкування» та «приватне життя», яке вбачається експертами з аналізу запропонованих розробником норм проекту закону; 2) невірність внесення змін до саме глави 21 КПК України «Негласні слідчі дії», в той час як застосування поліграфа пропонувалося для слідчих дій; відсутність мети застосування поліграфу; 3) дублювання окремими з запропонованих норм інших норм КПК України; 4) некоректність твердження про «орієнтовність» результатів перевірки на поліграфі, що зводило нанівець саму ідею застосування поліграфа; 5) використання застарілої термінології («важкі» та «особливо важкі злочини» замість «злочин невеликої тяжкості», «злочин середньої тяжкості», «тяжкі та особливо тяжкі злочини»); 6) відсутність визначення форми добровільної згоди особи на перевірку на детекторі брехні, хибність проведення «обов'язкової» перевірки на поліграфі, відсутність фінансово-економічного обґрунтування витрат державного бюджету*

ту тощо. За загальним висновком експертів, зміни, що пропонуються розробниками законопроекту, можна було б внести шляхом внесення змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (розділ IV) [13].

У Висновку Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України на проект Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» (виконавець Р. Князевич) висувалася інша позиція: «внесення запропонованих проектом Закону змін до чинного законодавства узгоджується з нормами Конституції України, оскільки згідно з пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються, зокрема, засади судової експертизи, а відповідно до статті 75, пункту 3 частини першої статті 85 Конституції України Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні, одним із повноважень якого є прийняття законів» [14].

Зауважень від Комітету з питань європейської інтеграції не надійшло, а в коментарі, підготовленому Інститутом проблем законодавства імені Ярослава Мудрого, зазначалося лише, що питання, на врегулювання яких спрямований законопроект, потребують більш детального та всебічного дослідження та відповідного обговорення у широких колах фахівців та експертів [15].

Незважаючи на відхилення законопроекту, законодавча ініціатива в питанні врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа знала підтримки в роботах А. Мовчана [16, с. 43–46] та О. Пунди [17, с. 36–40]. Однак, попри наявність окреслених теоретичних напрацювань

та аргументів на користь її впровадження, подальшого практичного втілення цієї ініціативи у вигляді прийняття відповідного закону не відбулося.

Незважаючи на наявність низки виявлених процесуально-методологічних недоліків (невдале розташування норм у структурі КПК України, некоректне ототожнення правових понять, використання застарілої термінології тощо), ключовим аргументом проти ухвалення зазначеного законопроекту стала закладена в ньому концепція надання результатам опитування із застосуванням поліграфа орієнтовного доказового значення. Такий підхід, на думку експертів, міг бути реалізований і без прийняття окремого закону – шляхом внесення відповідних змін до чинних підзаконних нормативно-правових актів, що, зрештою, і було здійснено на практиці. Так, 27 липня 2015 року наказом Міністерства юстиції № 1350/5 від 27 липня 2015 року було доповнено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджену наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, пунктом 6.8 такого змісту:

«... 6.8. З метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа.

6.8.1. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо:

- ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації;
- повноти наданої опитуваною особою інформації;
- джерела отриманої опитуваною особою інформації;

– уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій.

6.8.2. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування» [18].

Крім цього, 16 листопада 2023 року наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» № 321 був затверджений Державний стандарт України (далі – ДСТУ) 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», яким було встановлено загальні організаційні та методологічні вимоги до проведення судових експертиз із використанням поліграфа [19].

До того ж, користуючись відсутністю прямої заборони, окремі державні органи прийняли ряд підзаконних нормативних актів, які створили підґрунтя застосування поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності. Так, у Національній поліції України чинна Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 року № 920 [20], у Державній прикордонній службі України – Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19 квітня 2022 року № 221 [21], у Державній податковій службі України – Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України, затверджена наказом Міністерства доходів і зборів України «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів» від 2 серпня 2013 року № 329 [22], у Національному антикорупційному бюро України –

Інструкція з організації та проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у діяльності Національного антикорупційного бюро України від 1 вересня 2020 року № 99 [23], у яких встановлюються підстави застосування поліграфа зокрема в оперативно-розшуковій діяльності.

Фактично, на сучасному етапі в Україні створено правові підстави застосування поліграфа як окремого функціонально-психодіагностичного методу дослідження особистості, що застосовують у судовій психологічній експертизі за моделлю підзаконного врегулювання, тобто на рівні відомчих нормативно-правових актів, без ухвалення відповідного спеціального закону. Спроба створити законодавче підґрунтя такого застосування зазнала невдачі й більше суб'єкти законодавчої ініціативи до цього питання не поверталися.

Отже законопроекти, спрямовані на врегулювання відносин, що виникають при застосуванні поліграфа в кримінальному провадженні, були відхилені, а відносини, що виникають в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні та судовому розгляді при застосуванні поліграфа, були врегульовані шляхом внесення змін до підзаконних актів, що забезпечило правові підстави використання результатів опитування із застосуванням поліграфа як орієнтовної інформації чи окремого функціонально-психодіагностичного методу дослідження особистості, який застосовують у судовій психологічній експертизі.

Далі доцільно зосередити увагу на законопроектах «Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 17 лютого 2016 року за № 4094 (далі – законопроект № 4094) [24] та «Про поліграфічну діяльність» від 4 березня 2016 року № 4094-1 (далі – законопроект № 4094-1) [25].

Проект закону № 4094-1 (внесений народним депутатом А. Журжієм) пропонував визначити правові підстави

Безумовно, встановити з абсолютною точністю чинники, що зумовили неприйняття зазначеного законопро-

Серед висновків, наданих на законопроект у комітетах Парламенту, вагомим був Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про поліграфологічну діяльність» від 12 липня 2016 року, в якому проект закону пропонується відхилити з таких підстав: 1) сумнівність доцільності прийняття спеціального закону, який визначав би порядок здійснення поліграфологічної діяльності, адже, виходячи із приписів більшості запропонованих у проекті норм дослідження на поліграфі є нічим іншим, як одним із видів судових експертиз, результати яких використовуються у кримінальному, цивільному, господарському та інших видах судочинства (див. пункт 2 частини першої статті 1, частину першу статті 19, пункт 1 частини першої статті 27 та ін.), в той час як організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності визначаються Законом України «Про судову експертизу», а порядок проведення таких експертиз – підзаконними нормативно-правовими актами; 2) декларативність значної кількості статей; 3) недостатнє врегулювання правового статусу поліграфолога; 4) сумнівність доцільності створення розгалуженої системи організаційних форм самоврядування поліграфологів, оскільки такі організації не уповноважені здійснювати так звані «квазідержавні» функції, якими, у тому числі, є висування кандидатів на посади у вищі державні органи, а обов'язкове й фактично примусове членство поліграфологів в органах самоврядування поліграфологів може стати неви-

правданим обмеженням у веденні даного виду професійної діяльності і може повести до виникнення штучних обмежень у занятті цією діяльністю і корупційних ризиків тощо [26].

У Висновку Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Верховної Ради України (на проєкт закону «Про поліграфологічну діяльність») від 3 листопада 2016 року проєкт рекомендовано повернути суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання з таких підстав: «у проєкті не тільки не визначено порядок забезпечення конфіденційності отриманої поліграфологом інформації, а й також не визначено рівень та порядок відповідальності за її розголошення. Більш того, не визначена відповідальність за втрату поліграфологом матеріалів опитування, підробку, спотворення тощо» [27].

У висновку щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи проєкту нормативно-правового акта, підготовленого Комітетом з питань запобігання і протидії корупції Верховної Ради України 30 березня 2016 року, також наголошувалося на тому, що «зазначений законопроект створює корупційні ризики і може перетворитися на штучне обмеження доступу до професії та призвести до корупційних ризиків в гонитві за отриманням сертифікату» [28].

Внесення законопроекту № 4094-1 до Верховної Ради України було підтримано науковцями та практиками, які вказували на його актуальність і своєчасність. Проте зустрічалася й критика. Так, В. Остапович зазначав, що законопроект містить ряд проблем: 1) пропозиція щодо створення розгалуженої системи організаційних форм самоврядування поліграфологів України є сумнівною, оскільки на відміну від органів суддівського чи адвокатського самоврядування передбачені у проєкті

органи самоврядування поліграфологів не уповноважені здійснювати так звані «квазідержавні» функції, зокрема висування кандидатів у вищі державні органи; 2) пропонуване обов'язкове членство поліграфологів в органах самоврядування є певним обмеженням у веденні такого виду професійної діяльності; 3) централізація повноважень у питаннях допуску до оволодіння професією в Раді поліграфологів може призвести до корупційних ризиків в справі отримання сертифіката, обмеження доступу до професії поліграфолога [29, с. 265–269].

Систематизуючи недоліки, вказані вище, можна виокремити такі ключові проблеми зазначеного законопроекту: декларативність норм, які не містили правового механізму їх реалізації, недовіра до запропонованої системи організаційних форм самоврядування поліграфологів, відсутність правового режиму конфіденційності для інформації, отриманої поліграфологом у результаті опитування.

На сучасному етапі відносини із застосування поліграфа у сфері забезпечення належної якості надання послуг та контролю за цим, підтвердження кваліфікаційної компетенції поліграфологів, забезпечення прав, обов'язків та гарантій замовників такого опитування спеціального регулювання не мають, воно здійснюється в межах загальних правових приписів, що породжує низку правових проблем, проте цьому майже не приділяється увага. Якщо раніше поліграфологи, дослідники, самоврегульовані організації поліграфологів постійно підіймали питання про доцільність створення спеціального закону, який би сформував «правила гри» у цій сфері, то з часом, коли надання послуг із застосуванням поліграфа устаткувалося в межах чинних правових приписів і з урахуванням відсутності будь-яких законодавчих заборон на використання поліграфа, це питання випало з активного обговорення. На сучасному

етапі вже не прослідковується зацікавленість у прийнятті спеціального закону щодо застосування поліграфа. Причина цього полягає в тому, що чинний правовий вакуум фактично дозволяє поліграфологам діяти на власний розсуд – без жорстких вимог, обмежень чи контролю з боку держави. Відсутність регулювання створює зручні умови для надання послуг у будь-якому форматі, забезпечує максимальну свободу дій учасникам ринку.

Наступним законопроектом, який було подано до Верховної Ради України, якій доцільно розглянути, є законопроект № 4094, внесений народним депутатом Т. Тетеруком, де було запропоновано механізм захисту прав осіб, які проходять тестування на поліграфі [30]. Згідно з пояснювальною запискою, метою цього законопроекту був захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі та легалізація в Україні цього науково-технічного приладу й діяльності, пов'язаної з його використанням на виконання завдань щодо захисту прав осіб при проходженні ними тестувань з питань приватного характеру, кадрового професійно-психологічного відбору для заміщення вакантних посад (кадрового «скринінгу»), проведення спеціальних (внутрішніх) перевірок та службових розслідувань, здійснення оперативно-розшукової діяльності, досудового та судового провадження [31]. Отже, законопроект № 4094 був спрямований на закріплення основних прав, обов'язків та гарантій осіб, що проходять опитування (дослідження) на поліграфі, а також визначав напрями, принципи, порядок і умови використання поліграфів під час проведення опитування (дослідження) осіб з питань приватного характеру, у тому числі з метою виконання завдань професійно-психологічного відбору кандидатів для заміщення вакантних посад, належного здійснення спеціальних (внутрішніх) перевірок і службових розслідувань, оперативно-розшукової діяльності,

досудового та судового провадження тощо. 28 вересня 2019 року проєкт було відкликано.

Звісно, остаточні причини відкликання цього законопроекту залишаються невідомими. Проте вивчення зауважень, висловлених профільними підрозділами Верховної Ради України, а також позицій, викладених у науковій літературі, дозволяє виокремити низку його недоліків, які могли вплинути на результат розгляду.

Так, згідно з Висновком Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Верховної Ради України від 3 листопада 2016 року на проєкт Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» проєкт рекомендовано повернути суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання з таких підстав: *«головним недоліком проєкту закону є те, що всупереч вимогам Конституції України (статті 28, 32) вони роблять процедуру дослідження на поліграфі обов'язковою для кандидатів при прийомі на відповідну державну службу, а відмова кандидата від проходження перевірки на поліграфі стає підставою для відмови у прийомі на відповідну державну службу. Існує й інша проблема – допустимість відмови щодо відповіді на окремі питання опитування. Адже Конституція України (стаття 63) дозволяє людині не розголошувати інформацію особистого характеру, включаючи інформацію про вчинений нею злочин»* [32].

За Висновком щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи на проєкт Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі», підготовленим Комітетом з питань запобігання і протидії корупції Верховної Ради України від 30 березня 2016 року: *«Юридично сумнівною є пропозиція залучення спеціалістів в рамках цивільного, господарсько-*

го, кримінального процесу в якості судових експертів без уточнення, що мова йде лише про проведення поліграфічних досліджень, оскільки законом чітко встановлені вимоги до судових експертів і такий підхід несе ризики залучення до інших видів експертних досліджень осіб, що не відповідатимуть вимогам, чітко встановленим до судових експертів процесуальними законами» [33].

Відповідно до Висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 12 липня 2016 року, проект Закону доцільно відхилити, оскільки:

«1. Назва законопроекту не повною мірою відповідає його змісту. Адже у проекті йдеться не лише про права осіб, що проходять опитування (дослідження) на поліграфі, та механізми захисту таких прав (цим питанням безпосередньо присвячені лише статті 3–5 законопроекту), а й про: законодавство України, яке регулює відносини в сфері проведення психофізіологічного опитування (дослідження) осіб на поліграфі (стаття 2); повноваження замовника (ініціатора) такого опитування (стаття 6); засади, межі та принципи діяльності поліграфолога (статті 7, 8); види, умови та вимоги до процедури проведення опитування (дослідження) осіб на поліграфі (стаття 9) та ін. Тобто у проекті фактично йдеться про поліграфологічну діяльність загалом, а не тільки про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі.

2. Необхідність і доцільність прийняття спеціального закону, який визначав би порядок здійснення поліграфологічної діяльності, є сумнівною. Адже виходячи із приписів більшості запропонованих проектом норм дослідження на по-

ліграфі є нічим іншим, як одним із видів судових експертиз, результати яких використовуються у кримінальному, цивільному, господарському та інших видах судочинства (див. частину другу статті 1, частину першу статті 9 та ін.). При цьому правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності визначаються Законом України «Про судову експертизу».

У свою чергу, безпосередній порядок проведення відповідних експертиз та експертних досліджень визначається окремими підзаконними нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України та інших визначених у статтях 7, 8 Закону України «Про судову експертизу» державних органів. Так, наприклад, порядок проведення судових експертиз та експертних досліджень судовими експертами державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованими судовими експертами, які не є працівниками цих державних спеціалізованих установ, визначається Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.98 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). Тому, на наш погляд, і порядок провадження поліграфологічної діяльності має регулюватись відповідними підзаконними нормативно-правовими актами (наприклад, актами Міністерства юстиції України).

Що ж стосується підстав призначення такого виду експертиз та критеріїв оцінки їх результатів

у якості доказу у справі, то вони мають бути чітко викладені у відповідних процесуальних кодексах (Господарському процесуальному кодексі України, Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України), а також у Кодексі України про адміністративні правопорушення.

3. Значна кількість статей законопроекту має декларативний характер, їх положення не розкривають його змісту та мети (статті 3–5, 7, 8, 15, 16). Так, наприклад, згідно з приписами частини 1 статті 4 проекту «захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» забезпечується об'єктивністю висновку поліграфолога і досягається шляхом дотримання ним законних прав та інтересів людини і громадянина та методичних норм і вимог до процедури проведення тестування із роз'ясненням особі правил її поведінки під час проведення опитування (дослідження) на поліграфі»; «процедура проведення опитування (дослідження) осіб на поліграфі зобов'язана відповідати морально-етичним засадам суспільства та вимогам чинного законодавства України» (частина друга статті 4 проекту); «замовник (ініціатор) спонукає особу до проходження психофізіологічного опитування (дослідження) на поліграфі, яке забезпечить їй додаткові гарантії довіри, чесності, порядності та щирості її дій і намірів» (пункт 2 частини першої статті 6) та ін.

4. У законопроекті майже не врегульовується правовий статус поліграфолога. Так, у частині сьомій статті 1 йдеться про те, що поліграфолог (професіонал у галузі безпеки з використання поліграфа) – фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» або «магістр», який пройшов спеціальне навчання за напрямом підготовки проведен-

ня психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа, що підтверджується відповідним документом, і має необхідні навички для виконання замовленого опитування (дослідження) осіб та надання довідки чи експертного висновку поліграфолога з досліджуваних питань.

Із вказаного визначення неясно, яку саме вищу освіту повинен мати поліграфолог (юридичну, медичну, технічну тощо); чи відноситься його діяльність до одного із видів господарської діяльності та чи підлягає вона ліцензуванню; чи розповсюджуються на поліграфолога обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції» тощо. До того ж, юридично некоректним виглядає вислів «професіонал у галузі безпеки з використання поліграфа». Адже дослівне його тлумачення дозволяє дійти висновку про те, що поліграфолог – це особа, яка не проводить опитування (дослідження) на поліграфі та готує відповідний експертний висновок, а лише забезпечує технічну безпечність використання цього приладу» [35].

У науковому та практичному колі законопроект № 4094 здобув підтримку в роботах О. Назарова, А. Мотляха, В. Чернея, Л. Вигівської, О. Вагиної тощо. Водночас, в окремих публікаціях зустрічалися певні критичні зауваження. Так, В. Остапович зазначав, що законопроект містить ряд проблемних аспектів: 1) реальний механізм захисту прав осіб в ньому не прописаний; 2) не врегульовується правовий статус поліграфолога; 3) неповно визначено вимоги до кваліфікації поліграфолога; 4) не визначено заходи державного регулювання до господарської діяльності із застосуванням поліграфа; 5) не віднесено поліграфологів до суб'єктів, на які розповсюджується закон «Про запобігання корупції»; 6) не встановлено гарантії соціального захисту поліграфологів тощо

[29, с. 265–269]. І. Козленко зазначав, що це сумнівний законопроект. За визначенням автора, «...з однієї сторони, це крок до хоч якогось законодавчого закріплення і визначення примарних меж використання поліграфу. З іншої сторони, чи не буде це порушенням і обмеженням переперевірці (від авт. можливо, описка) прав людини, чи не буде це ще однією підставою для звільнення «не потрібної» людини. Техніку надурити не можливо, а поліграфолог також людина, і якщо це буде людина, так би мовити, з системи, не має ніякої гарантії що не будуть порушені права особи, яка проходить опитування за допомогою поліграфа» [11]. Отже, до основних недоліків зазначеного законопроекту було віднесено: пропозиція створення такого правового механізму, за якого проходження опитування із застосуванням поліграфа для окремих категорій осіб стало б обов'язковим, недостатня визначеність правового статусу поліграфолога, можливість проведення опитувань із застосуванням поліграфа в рамках судових експертиз, певна декларативність окремих елементів механізму захисту прав осіб, що проходять опитування на поліграфі тощо.

На сучасному етапі права осіб, які проходять опитування на поліграфі, ніяк не захищаються, відносини в цьому аспекті в зазначеній сфері не врегульовано. У ряді публікацій зустрічається думка, що особа може відмовитися від проходження опитування на поліграфі, оскільки згідно з частиною другою статті 28 Конституції України «Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам» [36], а в частині третій статті 281 Цивільного кодексу України зазначається, що «Медичні, наукові та інші дослідди можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою» [37]. Виходячи з цього, вважається, що особа, яка погодилася на проходження

опитування на поліграфі, робить це з власної згоди, а, отже, нема необхідності в забезпеченні додаткових підстав захисту її прав. Проте такий підхід видається поверхневим і недостатнім, бо згода не дорівнює повноцінному захисту. Формальна згода особи не гарантує, що вона була поінформованою, вільною від тиску або маніпуляції. Особливо це актуально у відносинах субординації (наприклад, у трудових правовідносинах), де працівник може дати «згоду» під страхом неприйняття його на роботу, втрати роботи або інших негативних наслідків. До того ж, в окремих відомчих нормативних актах, що врегульовують відносини з застосування поліграфа в державних органах, безпосередньо передбачається, що відмова особи від проходження опитування на поліграфі є підставою неприйняття її на роботу (пункт 5 розділу I Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України, затверджені наказом Управління державної охорони від 2 грудня 2023 року № 1070) [38]. Крім цього, в межах сучасного правового регулювання особа, яка погоджується на опитування, фактично не має чітко визначеного механізму оскарження результатів, виключення результатів з обігу (наприклад, у кадровому процесі), звернення до контролюючих органів у разі порушення її прав тощо.

Після відкриття вказаного вище законопроекту суб'єкти законодавчої ініціативи до питання нормативного врегулювання відносин, що виникають при застосуванні поліграфа, більше не поверталися.

Таким чином, законопроекти, спрямовані на врегулювання відносин, що виникають при застосуванні поліграфа в приватних, цивільних, підприємницьких та інших сферах цивільного життя, були спрямовані на створення правових вимог до забезпечення належної якості надання послуг при застосуванні поліграфа та контролю

– права осіб, які проходять опитування із застосуванням поліграфа, залишаються фактично незабезпече-

Звертають на себе особливу увагу законопроекти, подані не для врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа, які вже склалися, а з метою створення законодавчих підстав для запровадження поліграфа як засобу визначення доброчесності окремих категорій осіб. Це законопроекти «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо проведення добровільного попереднього психіатричного, наркологічного огляду та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів у народні депутати України)» від 20 жовтня 2019 року № 2326 (далі – законопроект 2326) [39], «Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депу-

тата України» (щодо проходження перевірки на поліграфі)» від 15 листопада 2019 року № 2460 (далі – законопроект 2460) [40], «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 3 липня 2023 року № 9454 (далі – законопроект 9454) [41] та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 11 липня 2023 року № 9454-1 (далі – законопроект 9454-1) [42].

У законопроекті № 2326, внесеному народним депутатом О. Качурою, пропонувалося *«внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» та до Закону України «Про статус народного депутата України», зокрема, шляхом доповнення переліку документів, що подаються у Центральну виборчу комісію, медичним висновком про проходження психіатричного, наркологічного оглядів та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидата у народні депутати України»*. Згідно з пояснювальною запискою до цього проекту він був розроблений для створення правових основ виборів народних депутатів України із дотриманням загальновизнаних світовою спільнотою норм, зокрема надання медичного висновку про стан здоров'я, висновку про проходження психіатричного та наркологічного огляду, висновку про проходження психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа. При цьому, проходження такого опитування визначалося як перевірка доброчесності й обґрунтовувалося можливістю виявляти серед народних депутатів України тих, які недоброчесно виконують свої обов'язки. Отже, законопроект № 2326 було розроблено, крім іншого, для удосконалення процедури визначення доброчесності

кандидатів у народні депутати України. Цей законопроект знято з розгляду 1 вересня 2020 року [39].

Логічно припустити, що його неприйняття могло бути зумовлене небажанням народних депутатів України запроваджувати правові механізми, які потенційно створювали б додаткові інструменти контролю за їхньою доброчесністю та виконанням депутатських повноважень, утім встановити з абсолютною точністю причини, що зумовили відхилення проекту, не видається можливим. Водночас аналіз зауважень, висловлених відповідними підрозділами Верховної Ради України та відображених у наукових дослідженнях, дозволяє ідентифікувати основні його недоліки та окреслити ймовірні причини такого рішення.

Згідно з Висновком Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо проведення добровільного попереднього психіатричного, наркологічного огляду та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів у народні депутати України)» від 23 січня 2020 року, управління не підтримує його прийняття з таких міркувань: *«1. Відповідно до Конституції України (ст. 76) народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку. Статтею 70 Конституції України передбачено, що не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними. Вимоги та обмеження, встановлені Конституцією України для кандидатів народні депутати України, є вичерпними. Розширення таких*

Фактично законопроект № 2326 продемонстрував спробу запровадити метод перевірки доброчесності в політичному процесі, що є досить унікальним навіть у світовій практиці. Намагання інституціоналізувати поліграф як засіб визначення доброчесності народних депутатів визнано передчасним та юридично необґрунтованим,

З огляду на відсутність офіційно зафіксованих мотивів повернення законопроекту встановити їх із повною точністю неможливо. Водночас критичний аналіз зауважень, наданих структурними підрозділами Верховної Ради України, дає змогу ідентифікувати низку вад, що, ймовірно, могли вплинути на процес розгляду цього проекту в парламенті.

Так, згідно з Висновком Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України» (щодо проходження перевірки на поліграфі)» (реєстр. № 2460 від 15 листопада 2019 року) від 21 січня 2020 року управління не підтримує ідею обов'язкового проходження народними депутатами України перевірки на поліграфі з огляду на такі міркування: *«1. Чинне законодавство України передбачає можливість використання поліграфа в окремих випадках, але лише за згодою особи. Принцип добровільності в даному випадку ґрунтується на приписах частини третьої статті 28 Конституції України, яка встановлює, що жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям. Використання поліграфа підпадає якраз під формулювання «інші дослід», оскільки за його допомогою досліджуються основні фізіологічні показники людини, які реєструються поліграфом (ритм дихання, інтенсивність потовиділення, рівень кров'яного тиску, а деякі детектори порівнюють напругу голосових зв'язок, фіксують розширення капілярів, реакцію зіниць очей тощо). 2. Результати проходження поліграфа народними депутатами України не породжуватимуть жодних правових наслідків, а отже доцільність їх впровадження незрозуміла з правової точки зору» [44].*

На сучасному етапі відносини, що виникають у сфері визначення доброчесності народних депутатів України, врегульовуються положеннями Конституції України, законами України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року № 4061-VI та «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. Намагання ін-

ституціоналізувати поліграф як метод визначення доброчесності народних депутатів поки зазнало невдачі.

Переходячи до розгляду законопроекту № 9454, поданого народними депутатами Д. Масловим, І. Калауром, М. Стефанчуком та іншими, зазначимо, що його розробники, зокрема, пропонували встановити, що *стосовно судді, а також стосовно особи, яка претендує на зайняття посади судді (кандидат на посаду судді), може бути проведено психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа за рішенням Вищої ради правосуддя. Опитування може здійснюватися в межах дисциплінарного провадження, проведення моніторингу роботи суду, а також під час розгляду питання про призначення кандидата на посаду судді відповідно до рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Опитування полягатиме в нешкідливому для життя і здоров'я людини опитуванні судді (кандидата на посаду судді) з використанням поліграфа – багатоканального пристрою, призначеного для реєстрації та запису в реальному часі показників емоційного напруження особи, що виникає як реакція на інформацію у вигляді слів, зображень тощо. Метою опитування судді (кандидата на посаду судді) є отримання інформації про ймовірну достовірність відповідей особи на питання, пов'язані з можливими правопорушеннями, її доброчесністю, дотриманням правил суддівської етики, законністю походження майна, обставин, які можуть бути чи є підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності, або інших обставин, які можуть негативно вплинути на суспільну довіру до судової влади. Результати опитування є конфіденційними, не підлягають оприлюдненню, можуть використовуватися як одне із джерел інформації, що підлягає оцінці разом з іншою*

сукупністю зібраної інформації і матеріалів. Вони не можуть бути підставою для притягнення судді (кандидата на посаду судді) до відповідальності, а також підставою для відмови у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду. Опитування судді (кандидата на посаду судді) проводиться за його згодою. Відмова особи від проходження опитування під час розгляду питання про призначення кандидата на посаду судді є підставою для відмови у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду, крім випадків наявності в особи документально підтверджених медичних протипоказань (стаття 62-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції проекту) тощо» [45]. Відповідно до пояснювальної записки до законопроекту, він був розроблений для зміцнення довіри суспільства до судової влади та інститутів правосуддя, а також посилення авторитету суддів в державі.

Законопроект № 9454-1, поданий народним депутатом Т. Тарасенко, був альтернативним щодо проекту № 9454, при цьому майже всі його положення за своїм змістом є тотожними. Відмінності полягали в тому, що в ньому пропонувалося, щоб Вища рада правосуддя могла прийняти рішення про проведення моніторингу роботи суду в разі вручення одному із суддів відповідного суду повідомлення про підозру у вчиненні не лише корупційного кримінального правопорушення, а й злочину проти основ національної безпеки України, проводити моніторинг роботи суду стосовно всіх суддів відповідного суду, у якому здійснює правосуддя суддя, якому повідомлено про підозру у вчиненні не тільки корупційного кримінального правопорушення, а й злочину проти основ національної безпеки України [46]. Тому всі зауваження, які стосувалися законопроекту № 9454, є актуальними і для цього законопроекту.

Зазначені проекти законів було розроблено з метою врегулювання відносин, що виникають у сфері визначення доброчесності суддів і кандидатів у судді.

Обидва законопроекти наразі перебувають на розгляді у профільних комітетах Парламенту, однак уже на цьому етапі є можливість здійснити аналіз перших зауважень, що надійшли щодо їх змісту.

Згідно з висновком Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 1 серпня 2023 року № 16/03-2023/167407 в частині, що стосується проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа суддів та кандидатів у судді, зазначено:

1) в запропонованій редакції частини 6 нової статті 62-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), де пропонується закріпити, що результати опитування не можуть бути підставою для притягнення судді до відповідальності, доцільно уточнити, що результати опитування не можуть бути самостійною підставою для притягнення судді до відповідальності, однак вони враховуються при визначенні наявності підстав притягнення судді до відповідальності в сукупності з іншими доказами. В іншому випадку ефективність частини 6 нової статті 62-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» буде сумнівною;

2) пункт 11-1 частини першої статті 71 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції проекту містить імперативний припис про те, що для участі у доборі кандидат на посаду судді подає письмову згоду на проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа у разі

визначення його переможцем конкурсу або медичні документи, які підтверджують наявність медичних протипоказань до проведення такого опитування. Вища рада правосуддя може відмовити у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду (у тому числі в разі переведення судді на посаду судді до іншого суду за результатами конкурсу) з підстави відмови кандидата від проходження психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа за відсутності медичних протипоказань. А відповідно до пункту 2 частини 6 нової статті 59-1 Закону, психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа може бути проведене і щодо діючого судді в процесі моніторингу роботи суду за відповідним рішенням Вищої ради правосуддя. Такі положення проекту ставлять кандидатів на посаду судді (у тому числі в разі переведення судді на посаду судді до іншого суду за результатами конкурсу) та діючих суддів у нерівне становище. Адже для кандидатів на посаду судді відмова від проходження психофізіологічного опитування може мати негативний наслідок у виді відмови Вищої ради правосуддя у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду. Крім того, для судді, який не подав письмову згоду на проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа у разі визначення його переможцем конкурсу на заміщення вакантної посади судді або медичні документи, які підтверджують наявність медичних протипоказань до проведення такого опитування, ненадання таких документів є підставою для відмови у допуску до участі в конкурсі. У той же час для діючого судді відмова від проходження психофізіологічного опитування не матиме жодних негативних наслідків.

3) Із положень проекту незрозуміло, за яких умов при відмові кандидата від проходження психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа Вища рада правосуддя вносить Президентіві України подання про призначення на посаду судді, а за яких – відмовляє у внесенні такого подання, що створює певну невизначеність.

4) Абзац 2 частини 18 статті 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в редакції проекту передбачатиме, що за результатами попереднього розгляду питання про призначення кандидата на посаду судді Вища рада правосуддя може прийняти рішення про проведення щодо нього психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа відповідно до положень статті 62-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Водночас, за змістом вищенаведеної норми психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа проводитиметься лише щодо окремих кандидатів на посаду судді, що ставить їх в нерівне становище» [47].

У висновку Пленуму Верховного Суду щодо проєктів законів України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. № 9454 від 03 липня 2023 року) та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. № 9454-1 від 11 липня 2023 року) від 4 серпня 2023 року № 19 стосовно законодавчої ініціативи введення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа для перевірки доброчесності суддів та кандидатів у судді зазначається наступне:

«4. Щодо проведення психофізіологічного опитування суддів із застосуванням поліграфа як скла-

Для прикладу, в судовій практиці США є справа Дага Вільямса, колишнього правоохоронця, який

очолював відділ поліції з питань застосування поліграфа та був радником з комунікацій у двох президентів США. Даг Вільямс провів тисячі тестів із застосуванням поліграфа, що дало змогу йому розробити інструкцію про протидію поліграфу. Правоохоронець залишив державну службу й використовував свої доробки в приватній сфері, його послугами користувалися учасники кримінальних проваджень, кандидати на посаду, працівники установ тощо. За таку діяльність йому загрожувало до двадцяти років ув'язнення і 250 тисяч доларів штрафу; федеральний суддя засудив Дага Вільямса до двох років позбавлення волі. Наведений приклад підтверджує ненадійність поліграфних перевірок, можливість отримання неточної / недостовірної / неправдивої інформації, презюмує можливість зловживання особами послугами щодо протидії поліграфу тощо.

Міжнародні експерти зауважують, що проведення психофізіологічного опитування осіб із застосуванням поліграфа може посягати на право на повагу до приватного життя (стаття 8 Конвенції) (втручання у конфіденційність персональної інформації, надмірні та непропорційні репутаційні втручання тощо), презюмувати поведінку, що принижує гідність особи (стаття 3 Конвенції) (латентні та необґрунтовані підозри у причетності осіб до негативних явищ), порушувати презумпцію невинуватості (пункт 2 статті 6 Конвенції) (вимога пройти психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа за формальними обставинами, без належної доказової основи презюмує повинність осіб довести свою невинуватість) тощо.

Окремо звертаємо увагу на позицію Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини і верховенства права щодо оцінювання / перевірок суддів. Так,

указані міжнародні інституції не заперечують можливості застосування радикальних заходів у контексті боротьби з корупцією. Водночас такі заходи можуть бути виправдані лише як міра крайньої необхідності та за умови, що ці заходи будуть розумними й належно обґрунтованими. Впровадження радикальних заходів щодо перевірки суддів не завжди виправдовує досягнення задекларованих цілей, проте може поставити під загрозу суддівську незалежність і зашкодити належному функціонуванню правової системи. Венеційська комісія та Генеральний директорат з прав людини і верховенства права наголошують, що окремі перевірки суддів (подібні до запропонованих законопроектом) створюють небезпеку образливого застосування втручальних заходів, що суперечить фундаментальним принципам прав людини та верховенству права. Навіть якщо недоліки таких процесів, що стосуються суддівських перевірок, будуть у майбутньому виправлені конституційним судом чи ЄСПЛ, вони зашкодять довірі суспільства до реформ та ще більше дестабілізують судову владу.

На сьогодні в Україні немає належного законодавчого регулювання проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа. Частково таке нормативно-правове регулювання існує щодо правоохоронних органів України (інструкції щодо застосування комп'ютерних поліграфів у Міністерстві внутрішніх справ України, Міністерстві доходів і зборів України, Службі безпеки України, Національній гвардії України, Державному бюро розслідувань, прокуратурі тощо). Зважаючи на відсутність належного нормативного регулювання застосування поліграфа для суддів, неоднозначну практику його застосування на міжнародному рівні, зауважимо, що проведення пси-

5. Щодо проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів на посаду судді та суддів – кандидатів на переведення до іншого суду, законопроектом передбачено, що психофізіологічне опитування судді із застосуванням поліграфа проводиться за його згодою, а відмова від проходження опитування не є підставою для притягнення судді до відповідальності. Водночас щодо кандидата на посаду судді чи судді – кандидата на переведення до іншого суду законопроект визначає протилежне. Так, Вища рада правосуддя може відмовити у внесенні Президентові України подання про призначення судді на посаду (у тому числі в разі переведення судді на посаду судді до іншого суду за

результатами конкурсу) з виключних підстав, якою, окрім інших, є відмова кандидата від проходження психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа за відсутності медичних протипоказань. Також ненадання кандидатом на посаду судді вперше чи суддею – кандидатом на переведення до іншого суду письмової згоди на проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа чи медичних документів, які підтверджують наявність медичних протипоказань для проведення такого опитування, є підставою для відмови в допуску до участі в конкурсі. У цьому контексті звертаємо увагу на таке. У практиці ЄСПЛ у контексті різних статей Конвенції (статті 8, 14) сформовано допустимі стандарти обмеження права на доступ до професії. І таке право визнається порушеним, якщо законодавство встановлює нелегітимні (непропорційні, необґрунтовані) його обмеження. Обмеження не може вважатись легітимним, якщо є дискримінаційним або не зумовлене особливостями професійної діяльності, якою прагне займатися певна особа. Як зазначалось вище, попри існування доведених фактів корупції, вчинених представниками різних гілок влади, надання згоди на проходження поліграфа як передумова доступу до професії на законодавчому рівні буде застосовуватись лише щодо суддів. Крім того, жодні міжнародні стандарти не містять навіть натяку на можливість застосування поліграфа до суддів. І, безумовно, проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа не може вважатись засобом виявлення здатності до здійснення правосуддя. З огляду на викладене аналізоване обмеження права на доступ до професії не може вважатись обґрунтованим чи пропорційним» [48].

У висновку Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи щодо подальших дій до спільного висновку щодо проекту змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів щодо діяльності Верховного суду та органів судової влади (CDL-AD(2020)022), ухваленому Венеційською комісією на її 136 пленарній сесії (Венеція, 6-7 жовтня 2023 року) на основі коментарів М. Куєра, Г. Сухоцької, Г. Райснера визначені такі загальні спостереження, що стосуються положень зазначеного законопроекту щодо застосування поліграфа як методу відбору та перевірки доброчесності суддів і кандидатів у судді:

«55. Законопроект передбачає широкі підстави для використання детекторів брехні в контексті суддівської кар'єри: (i) під час перевірки кандидата, який бажає бути призначеним на посаду судді, (ii) у контексті конкурсу щодо переведення діючого судді до іншого суду, (iii) під час моніторингу роботи суду – щодо кожного судді відповідного суду, (iv) під час дисциплінарного провадження проти будь-якого судді. Це безпрецедентний підхід. Венеційська комісія обережно ставиться до використання детекторів брехні. Вона висловила свою точку зору у висновку щодо Казахстану в 2018 році таким чином: «Що стосується використання «детектора брехні», навіть якщо результати цього тесту не є обов'язковими, це є основним джерелом занепокоєння для Венеційської комісії, оскільки надійність цього методу є предметом дискусії, і незрозуміло, як можуть бути використані відповіді, отримані від кандидата під час цього тесту. Існує ризик, що цей тест включатиме нерелевантні запитання (наприклад, питання про політичні уподобання кандидата). Крім того, детектор брехні може щонайбільше встановити, чи

було твердження правильним, але не є корисним для оцінки навичок кандидата. Венеційська комісія закликає владу Казахстану бути вкрай обережними з цим методом; якщо немає іншого способу, результати перевірки на «детекторі брехні» можуть використовуватися лише для ініціювання додаткових перевірок безпеки щодо кандидата та не повинні ставати частиною дос'є кандидата, доступного для ВККС. Але кращим рішенням буде взагалі відмовитися від перевірки на «детекторі брехні».

56. Ці застереження залишаються в силі та мають бути враховані при розгляді цього законопроекту. Дійсно, надійність технологій розпізнавання емоцій залишається досить суперечливим питанням. У зв'язку з цим варто звернути увагу на те, що законопроект передбачає, що висновки детектора брехні не є єдиною підставою для прийняття рішення.

57. Тому Комісія та DGI повторюють свій попередній підхід, згаданий вище, і пропонують уникати «детектора брехні» в контексті суддівської кар'єри. Використання детектора брехні виглядає ще більш проблематичним у світлі положень законопроекту, про що йдеться нижче.

58. Мета використання детектора брехні сформульована широко: «отримати інформацію про ймовірну достовірність відповідей особи на запитання, пов'язані з можливими правопорушеннями, її доброчесність, дотримання правил суддівської етики, законність походження активів, обставини, які можуть бути або є підставою для дисциплінарної відповідальності, або інші обставини, які можуть вплинути на довіру суспільства до судової влади». Це положення містить надто загальні вислови, які дозволяють поставити будь-які можливі запитання під час співбесіди. Крім того,

тєктора брєхні) судді здійснюється за його згодою. Відмова від співбєсїди не є підставою для притягнення судді до відповідальності». Однак щодо призначень і переведень добровільність співбєсїди фактично нівелюється тим, що згода на використання детектора брєхні є одним із документів, який необхідно подати до ВККС при проходженні конкурсу на вакантну посаду судді⁵⁸, і ВРП може відмовити (знову використовуючи свої широкі дискреційні повноваження) особі в поданні про призначення на посаду чи переведення, якщо кандидат відмовився пройти перевірку на детекторі брєхні.

67. Крім того, законопроект передбачає, що за певних медичних умов, визначених центральним органом охорони здоров'я, перевірка на детекторі брехні не застосовуватиметься. Однак, якщо медичні причини будуть визначені вільно, а потім інтерпретовані, це може створити інше джерело зловживання».

Загальний висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи щодо впровадження законопроектом використання детектора брехні у чотирьох процедурах (під час добору суддів, конкурсного переведення суддів, під час моніторингу роботи суду та під час дисциплінарного провадження щодо суддів) полягає в пропозиції уникати використання детектора брехні в контексті суддівської кар'єри. На думку її експертів, *«поліграфологічна технологія залишається досить суперечливим питанням, і її слід уникати в контексті кар'єри судді. Це особливо актуально, коли такий інтрузивний інструмент може використовуватися на широких підставах, у довільний спосіб (оскільки немає критеріїв використання дискреційних повноважень ВРП), і коли він не супроводжується ефективними засобами правового захисту та процесуальними гарантіями»* [49].

У рішенні Ради суддів України щодо законопроекту № 9454 від 3 липня 2023 року про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади та щодо законопроекту № 9454-1 «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади від 11 липня 2023 року від 30 серпня 2023 року № 37 стосовно опитування суддів (кандидатів на посаду судді) з використанням поліграфа зазначається:

«Положення законопроекту містять латентний законодавчий примус, оскільки пунктом 3 частини дев'ятнадцятої статті 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» законодавець пропонує зміни, які ставлять кандидата на посаду судді у пряму залежність надати свою згоду для проходження подібного опитування, оскільки у зворотному випадку Вища рада правосуддя може відмовити у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду з підстави відмови кандидата від проходження психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа за відсутності медичних протипоказань. При цьому виникає конкуренція норм у сукупності із абзацом 3 частини шостої статті 62-1, де визначено, що результати опитування не можуть бути підставою для притягнення судді до відповідальності, а також підставою для відмови у внесенні Президентіві України подання про призначення судді на посаду. Аналогічний підхід щодо неврахування принципу добровільності надання згоди для проходження поліграфа застосований і у запропонованих змінах до абзаців 2, 3 частини другої статті 82 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»,

якими він латентно нівелюється. На сьогодні спеціальний закон про застосування поліграфа в Україні відсутній. Існують лише положення підзаконних актів, які прямо або опосередковано визначають порядок застосування психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа у вузькій сфері застосування (наприклад Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України № 920 від 13.11.2017). Таким чином наразі не врегульовано питання: мети проведення дослідження / опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа; правового статусу особи, яка залучається для проведення дослідження / опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа; «поліграфолог» – вимоги щодо його кваліфікації, отримання ліцензії на проведення таких досліджень / опитувань та необхідності включення інформації про нього до реєстру атестованих судових експертів; порядку навчання поліграфолога та отримання ним відповідної освіти; використання результатів дослідження / опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа в якості самостійних доказів; переліку медичних протипоказань для застосування комп'ютерного поліграфа; процесуальної форми проведення опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа (наприклад в межах проведення судової психологічної експертизи) тощо. У даному контексті варто зазначити, що відповідно до пункту 6.8 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 (зі змінами) з метою отримання

орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Аналіз вказаного пункту свідчить про те, що інформація, отримана у процесі проведення досліджень за допомогою поліграфа, є лише орієнтувальною і не може підтверджувати наявності вини. Тобто проведення опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа не є окремим видом експертизи, а лише методом отримання орієнтовної інформації в межах психологічної експертизи. Вважаємо, що всі зазначені вище питання спочатку мають бути вирішені шляхом прийняття спеціального закону про застосування поліграфа в Україні. Щодо застосування методу опитування із застосуванням спеціального технічного засобу комп'ютерного поліграфа у країнах світу варто відмітити, що посилання законодавця на застосування поліграфа у низці країн світу є необґрунтованим, оскільки містить лише загальну інформацію без конкретних посилань на чинне законодавство цих країн, а також на наявні прецеденти його застосування в цих країнах. Крім того, на сьогоднішній день відсутнє масштабне дослідження обґрунтованості ефективності застосування такого методу, яке свідчило б про достовірність результатів, отри-

маних в процесі такого застосування. Посилання законодавця на те, що в Україні такий метод запроваджено в окремих сферах суспільних правовідносин також не підкріплений ні реальними прецедентами, ні статистикою ефективності його застосування. Важливо зазначити, що питання застосування детектора брехні є дискусійним серед професійних психологів. оскільки дані отримують на підставі дослідження дихання в області грудей, дихання в черевній області (діафрагма), електропровідності шкіри, кровонаповнення в периферичних судинах, серцевого ритму, артеріального тиску, які безпосередньо залежать від суб'єктивного фактору, а саме належного трактування поліграфолога, який відповідно, як вже зазначалось вище має бути високваліфікованим. У такому контексті вважаємо, що особа, яка проводить таке дослідження має мати відповідну ліцензію, а також законодавцем має бути визначена відповідальність такої особи, як це встановлено для експертів. Відповідно до пунктів 1 та 2 Основних принципів незалежності судових органів, схвалених резолюціями №№ 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, незалежність судових органів гарантується державою та закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів та дотримуватися її. Судові органи вирішують передані їм справи безсторонньо, на основі фактів та відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукань, тиску, погроз або прямого чи непрямого втручання з будь-якого боку і хоч би з яких причин. Рекомендація № СМ/Rec(2010)12 Комітету міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 року щодо незалежності,

ефективності та обов'язків суддів містить положення про те, що виконавча та законодавча влада повинні гарантувати незалежність суддів і утримуватися від дій, які можуть підірвати незалежність судової влади або довіри суспільства до неї. Відповідно до положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, метою забезпечення незалежності судової влади є гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом тільки на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу. Незалежність судової влади є головною умовою забезпечення верховенства права, ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина, юридичних осіб, інтересів суспільства й держави. Незалежність і недоторканність суддів гарантують статтями 126 і 129 Конституції України, якими встановлено, що судді при здійсненні правосуддя незалежні й підкоряються лише закону. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» визначені умови виконання професійних обов'язків суддів та правові засоби, за допомогою яких забезпечується реалізація конституційних гарантій самостійності судів та незалежності суддів. Зокрема, статтею 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом [50].

Систематизуючи аргументи, викладені у цих джерелах, констатуємо, що основними з них проти запрова-

дження поліграфа як засобу визначення доброчесності суддів та кандидатів у судді були: а) відсутність належного правового регулювання відносин, що виникають у сфері застосування поліграфа в Україні, на рівні закону, механізму захисту прав осіб, що проходять опитування із застосуванням поліграфа, правових вимог до навчання й підтвердження кваліфікації поліграфологів, аналогів застосування поліграфа до суддів у зарубіжних країнах; б) недоліки правових норм, що створюють ризики їх довільного тлумачення й вибіркового застосування, порушення процесуальної рівності та принципу добровільності проходження опитування, закріплення надмірно широких та оціночних підстав для його проведення без чітких критеріїв і меж застосування; в) наукова спірність, ненадійність та можливість маніпулювання результатами поліграфологічного дослідження, що не гарантує їх об'єктивності й допустимості у процесі прийняття рішень; г) потенційний негативний вплив на незалежність судової влади, створення інструменту тиску на суддів, підрив довіри до судової системи та порушення конституційних і міжнародно-правових стандартів прав людини, зокрема права на приватність, недоторканність честі та гідності, презумпції невинуватості та права на доступ до професії.

На сучасному етапі відносини, що виникають у сфері визначення доброчесності суддів та кандидатів у судді, врегульовуються Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Намагання інституціоналізувати поліграф як метод оцінювання доброчесності суддів та кандидатів на посаду судді наразі перебуває на розгляді в законодавця. Проте не можна не відмітити, що дискусія, яка виникла в суспільстві з приводу ініціативи введення такого методу, піддається критиці, з огляду на недосконалість і ризикованість запропонованих змін,

Отже, законопроекти, спрямовані на впровадження поліграфа як засобу оцінювання доброчесності народних депутатів та суддів, свідчить про усвідомлення його потенціалу як практично ефективного інструмента, застосування якого могло б сприяти відновленню суспільної довіри до парламенту та судової системи. Проте законопроекти № 2326 та № 2460 вже відхилені, а щодо законопроектів № 9454 та № 9454-1, то з огляду на суттєву критику з боку суддівської спільноти та висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи щодо подальших дій до спільного висновку щодо проекту змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів щодо діяльності Верховного суду та органів судової влади, можна прогнозувати, що вони навряд чи будуть прийняті. До офіційно оприлюднених аргументів проти прийняття вищевказаних законопроектів належать: а) відсутність належного правового регулювання відносин, що виникають у сфері застосування поліграфа в Україні, на рівні закону, механізму захисту прав осіб, що проходять опитування із застосуванням поліграфа, правових вимог до навчання і підтвердження кваліфікації поліграфологів, аналогів застосування поліграфа до суддів у зарубіжних

В цьому контексті необхідно зазначити, що на підставі низки поданих законопроектів вже було прийняті окремі закони, нормами яких поліграф впроваджується в діяльність окремих державних органів як метод оцінювання працівників, добору кандидатів на

службу, проведення службових перевірок, атестаційних процедур тощо, а саме:

– Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 2822 від 13 травня 2015 року, у частині другій статті 50 передбачає, що громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліцію, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі [51];

– Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 2114 від 12 лютого 2015 року, у статті 26 закріплює, що до вступу на службу до Державного бюро розслідувань, а також не рідше одного разу на рік під час проходження служби в Державному бюро розслідувань працівники Державного бюро розслідувань проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа, а також визначаються умови, підстави, мета, загальні організаційні засади проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа [52];

– Закон України «Про розвідку» від 17 вересня 2020 року № 912-IX, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 2412-д від 15 січня 2020 року, в абзаці другого частини третьої статті 31 закріплює, що перед призначенням на посаду в розвідувальному органі особа, а також у визначених актами розвідувального органу випадках співробітники такого органу проходять психофізіологічне дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини, а в пункті 8 частини другої цієї статті встановлює, що співробітником розвідувального органу не може бути особа: ... 8) яка відмовилася від проходження перевірки, пов'язаної з призначенням

на посади співробітників розвідувальних органів, або не пройшла таку перевірку, у тому числі відмовилася від психофізіологічного дослідження із застосуванням технічних засобів фіксації реакцій людини, відмовилася від оформлення допуску до державної таємниці або їй відмовлено в наданні такого допуску, якщо для виконання нею службових обов'язків потрібен такий допуск [53];

– Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року № 1150-IX, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 3087-д від 2 липня 2020 року), у статті 24 закріплює, що кандидати на посади в Бюро економічної безпеки України, що передбачають спеціальні звання Бюро економічної безпеки України, за їхньою згодою проходять психофізіологічне опитування із застосуванням поліграфа і визначаються умови, підстави, загальні організаційні засади проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа та психологічного тестування в зазначеному державному органі [54];

– Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”» від 14 квітня 2022 року № 2199-IX, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 7179 від 19 березня 2022 року, яким було доповнено Закон України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 року № 160/98-ВР статтею 16, в абзаці другому пункту 11 якої закріплюється, що громадяни України перед прийняттям на військову службу (роботу) в Управління державної охорони України, а також у визначених Управлінням державної охорони України випадках військовослужбовці та працівники Управління державної охорони України проходять психофізіологіч-

не дослідження із застосуванням поліграфа у порядку, встановленому Управлінням державної охорони України [55];

– Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо встановлення особливостей проходження служби в митних органах та проведення атестації посадових осіб митних органів» від 17 вересня 2024 року № 3977-IX, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 6490-д від 6 квітня 2023 року, доповнив Митний кодекс України статтею 572-1 «Проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа», в якій передбачено проведення психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа щодо кандидатів на зайняття посад державної служби в митних органах, а також посадових осіб митних органів під час проходження служби в таких органах [56];

– Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку прийняття на військову службу та проходження військової служби за контрактом іноземцями та особами без громадянства у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту та Національній гвардії України» від 10 жовтня 2024 року № 4019-IX, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 12023 від 9 вересня 2024 року, доповнив Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232-XII, статтею 21¹, в якій передбачено, що умовою проходження військової служби за контрактом для громадян України, іноземців та осіб без громадянства є психофізіологічне дослідження із застосуванням поліграфа (абзац восьмий частини четвертої статті 21¹) та встановлено відмову від участі у такому дослідженні як підставу для відмови у прийнятті на військову службу або припинення контракту (абзац десятий частини четвертої статті 21¹) [57].

Проте в діяльності окремих державних органів поліграф як метод оцінювання працівників, добору кандидатів на службу, проведення службових перевірок, атестаційних процедур тощо застосовувався або на підставі владно-управлінських розпоряджень керівників, або внутрішньовідомчих нормативних актів, як-от Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військово-службовців Служби безпеки України, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 4 лютого 2016 року № 45 (zareєстрована в Міністерстві юстиції України 2 березня 2016 року за № 328/28458), Інструкція про порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в органах прокуратури України, затверджена наказом Генерального прокурора України від 17 вересня 2021 року № 293, Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України, затверджена наказом Міністерства доходів і зборів України «Про використання поліграфів у діяльності Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів» від 2 серпня 2013 року № 329 (zareєстрована в Міністерстві юстиції України 11 жовтня 2013 року за № 1748/24280 тощо).

10 жовтня 2017 року до Верховної Ради України народним депутатом Є. Соболевим був внесений законопроект «Про внесення змін до статті 14 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» (щодо перевірки на поліграфі)» № 7193 (далі – законопроект № 7193), яким пропонувалося доповнити статтю 14 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» новою частиною восьмою із визначенням відповідних положень щодо проходження прикордонниками психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа [58].

26 жовтня 2020 року до Верховної Ради України народними депутатами О. Завітневичем, М. Безуглою, Ю. Мисягінім та іншими був внесений законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-правових засад діяльності Служби безпеки України» від № 3196-д (далі – законопроект № 3196-д), в якому пропонувалося *передбачити можливість застосувати поліграф при професійному доборі кадрового складу Служби безпеки України та при контррозвідувальному опитуванні (опитуванні особи на предмет її контактів із представниками (членами) спеціальних служб іноземних держав та їх структур, терористичних організацій, транснаціональних злочинних угруповань)* [59]. Метою законопроектів № 7193 та № 3196-д було створення законодавчого підґрунтя для застосування поліграфа в діяльності Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України, як це здійснювалося в Національній поліції України, Бюро економічної безпеки України, Державному бюро розслідувань тощо. 28 вересня 2019 року законопроект № 7193 було відкликано, а 19 квітня 2022 року наказом Міністерства внутрішніх справ України від № 221 затверджена Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України [21], що створило правові підстави для застосування поліграфа в діяльності Державної прикордонної служби України на рівні відомчих нормативно-правових актів.

Законопроект № 3196-д перебуває на стадії підготовки до другого читання, але з 20 травня 2020 року фактично залишається без руху. У Службі безпеки України чинна Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України, затвердже-

на наказом Центрального управління Служби безпеки України від 4 лютого 2016 року № 45, у якій визначаються *підстави, порядок призначення та проведення службових розслідувань і службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України, оформлення таких розслідувань та перевірок і прийняття за ними рішень* [60].

Тобто, на сучасному етапі відносно, що виникають при застосуванні поліграфа в діяльності Державної прикордонної служби України та Служби безпеки України, врегульовано відомчими нормативними актами, розробленими не на виконання вимог закону.

Таким чином, законопроекти, спрямовані на формування законодавчого підґрунтя для застосування поліграфа в діяльності окремих державних органів частково принесли результати – вони були ухвалені як закони, якими передбачено використання поліграфа для оцінювання працівників, добору кандидатів на службу, проведення службових перевірок, атестаційних процедур в Національній поліції України, Бюро економічної безпеки, Державному бюро розслідувань тощо. Водночас, законопроекти, спрямовані на створення законодавчого підґрунтя для застосування поліграфа в Державній прикордонній службі України, Службі безпеки України, не досягли результату, а таке застосування в зазначених органах здійснюється на підставі внутрішньовідомчих нормативних актів, що фактично легітимізує домінування внутрішньовідомчого нормотворення над законодавчим регулюванням, сприяючи закріпленню фрагментарного та відомчо-орієнтованого підходу до врегулювання правовідносин у сфері застосування поліграфа в окремих державних органах.

З початком повномасштабної агресії РФ проти України до Верховної Ради України було подано ряд законопроектів, спрямованих на створення

ня законодавчих підстав для запровадження поліграфа як методу контррозвідувальної діяльності, а саме: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України» від 8 квітня 2022 року № 7267 [61], «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення контррозвідувальної діяльності та посилення інституційної спроможності суб'єктів її здійснення під час відсічі збройної агресії проти України» від 29 листопада 2022 року № 7684-д [62], «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організаційно-правових засад розвідувальної та контррозвідувальної діяльності» від 17 травня 2022 року № 7380 [63], «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організаційно-правових засад розвідувальної та контррозвідувальної діяльності» від 31 травня 2022 року № 7380-1 [64], «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організаційно-правових засад розвідувальної та контррозвідувальної діяльності» від 1 червня 2022 року № 7380-2 [65], «Про проведення дослідження із застосуванням поліграфа стосовно певних категорій посадових осіб органів державної влади України» від 7 грудня 2023 року № 10322 (далі – законопроект № 10322) [66]. Зазначені законопроекти ще перебувають у стадії опрацювання чи розгляду й спрямовані на врегулювання відносин, що виникають у процесі застосування поліграфа як методу контррозвідувальної діяльності. Внесення запропонованих змін до вказаних законів створить законодавче підґрунтя для застосування поліграфа як засобу, який використовується для захисту національної безпеки, а це, в свою

тування із застосуванням поліграфа в систему заходів контррозвідувальної діяльності.

Отже, законопроекти, спрямовані на врегулювання відносин, які виникатимуть у зв'язку із упровадженням поліграфа як засобу контррозвідувальної діяльності, здійснені після початку військової агресії РФ проти України, зосередилися переважно на інституційному інтегруванні поліграфа як методу контррозвідувальної діяльності для створення законодавчих підстав його застосування як інструмента національної безпеки й поки що перебувають на розгляді у Верховній Раді України. Їхня поява свідчить про усвідомлення потенціалу поліграфа як інструмента перевірки лояльності, виявлення прихованих зв'язків, запобігання внутрішнім загрозам в умовах воєнного часу.

Особливу увагу необхідно звернути на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 31 липня 2025 року № 4560-IX, поданий до Верховної Ради України як законопроект № 13533 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України і деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 24 липня 2025 року, у пункті 2 розділу II «Прикінцеві положення» якого закріплюється, що *підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Бюро економічної безпеки України, Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань, Національної поліції України за методологією, узгодженою із Службою безпеки України, не менше одного разу на два роки проводить поліграфологічні дослі-*

дження працівників Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Бюро економічної безпеки України, Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань, Національної поліції України, які мають допуск до державної таємниці, на предмет вчинення дій на користь держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором [67]. Отже, поліграф отримав пряме законодавче визнання як інструмент контррозвідальної діяльності, що інтегрує його використання як засобу забезпечення національної безпеки в діяльність окремих державних органів. Уперше на законодавчому рівні поліграф було визнано не лише як допоміжний засіб кадрового відбору та перевірки персоналу, але й як складова частина механізму виявлення внутрішніх загроз, оцінки лояльності, запобігання проникненню агентурного впливу у державні органи, виявлення прихованих зв'язків і т.ін., що знаменує собою перехід до етапу його офіційного правового закріплення в контррозвідальній практиці України.

Висновки. Законодавчі ініціативи з урегулювання відносин, що виникають при застосуванні поліграфа, можна умовно розділити на такі блоки:

1) спрямовані на врегулювання відносин, що виникають при застосуванні поліграфа: а) у кримінальному провадженні (законопроекти № 2521 (2013) та № 3611 (2015)); б) у приватних, цивільних, підприємницьких та інших сферах суспільного життя (законопроекти (№ 4094 та № 4094-1 (2016)));

2) спрямовані на впровадження поліграфа як засобу: а) оцінювання доброчесності народних депутатів (законопроекти № 2326 (2019) та № 2460 (2019)) і суддів (кандидатів у судді) (законопроекти № 9454 (2023) та № 9454-1 (2023)); б) контррозвідальної діяльності (законопроекти № 7267 (2022), № 7684-д (2022),

№ 7380 (2022), № 7380-1 (2022), № 7380-2 (2022), № 10322 (2023) № 13533 (2025));

3) спрямовані на створення законодавчого підґрунтя для застосування поліграфа в діяльності окремих державних органів, де поліграф застосовується для оцінювання працівників, добору кандидатів на службу, проведення службових перевірок, атестаційних процедур (законопроекти № 2822 (2015), № 2114 (2015), № 7193 (2017), № 2412-д (2020), № 3087-д (2020) № 3196-д (2020), № 7179 (2022), № 6490-д (2023), № 12023 (2024)).

«Перші» законодавчі ініціативи щодо врегулювання відносин, що виникають у приватних, цивільних, підприємницьких та інших сферах суспільного життя при застосуванні поліграфа залишилися незавершеними. Де-факто було створено фрагментарне нормативне підґрунтя для використання поліграфа у публічному та приватному секторі без ухвалення окремого закону. Одні відносини в зазначеній сфері врегульовані шляхом відомчої нормотворчості, інші — реалізуються в межах наявних загальних правових приписів. На сучасному етапі відсутність спеціального закону вже не сприймається учасниками ринку як критична перешкода, оскільки практика використання поліграфа «устаткувалася» у межах існуючих правових норм. Навпаки, відсутність чітких правових приписів, які б забезпечували баланс між інтересами замовників опитування та правами опитуваних, фактично відкриває можливості для встановлення вигідних замовнику та поліграфологам умов проведення процедури, спокуси зловживань та порушення права на недоторканність особистого життя. Формальна добровільність поліграфічних опитувань не виключає прихованого примусу або ймовірності дискримінаційних наслідків (наприклад, відмова від тесту може розглядатися як негативний

ними правами людини. Відсутність належних запобіжників неминуче підвищує ризик довільного, непропорційного й неконтрольованого втручання у сферу приватних інтересів особи, що створює потенційну загрозу підризу основоположних принципів правової держави.

3 огляду на це постає об'єктивна потреба в розробленні форми нормативного врегулювання, яка б комплексно охоплювала відносини у сфері застосування поліграфа та чітко визначала коло суспільних відносин, у межах яких його використання є допустимим, єдині стандарти до процедури опитування із застосуванням поліграфа вимоги до професійної підготовки та стандартів кваліфікаційної компетентності поліграфолога, механізм захисту прав осіб, які проходять опитування із застосуванням поліграфа, гарантування справжньої, усвідомленої та добровільної згоди на проходження опитування та вичерпного переліку підстав відмови від такого опитування (включаючи медичні протипоказання), правовий режим інформації, отриманої під час опитування із застосуванням поліграфа і порядок забезпечення її конфіденційності та збереження, правовий статус поліграфологів, межі їхньої професійної відповідальності й гарантії захисту, заходи контролю або нагляду за діяльністю суб'єктів, що надають послуги з опитування із застосуванням поліграфа, з навчання та підвищення кваліфікації поліграфологів тощо. Такою формою нормативного регулювання може стати закон.

Лише встановлення прозорих і чітких правил використання поліграфа здатне забезпечити його легітимність як інструмента у публічній і приватній сферах, унеможливити свавільне чи дискримінаційне застосування та підвищити довіру до результатів тестувань, що є необхідною умовою подальшого ефективного розвитку поліграфологічної діяльності в Україні.

У статті проаналізовано законодавчі ініціативи щодо правового регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням поліграфа в Україні, та оцінено перспективи їх розвитку. Метою роботи визначено аналіз цих ініціатив, виявлення проблем їх реалізації та окреслення перспектив правового врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа.

У межах дослідження розглянуто ключові законопроекти, подані до Верховної Ради України, які розділено на такі блоки: 1) спрямовані на врегулювання відносин, що виникають при застосуванні поліграфа: а) у кримінальному провадженні (законопроекти № 2521 (2013) та № 3611 (2015)); б) у приватних, цивільних, підприємницьких та інших сферах суспільного життя (законопроекти № 4094 та № 4094-1 (2016)); 2) спрямовані на впровадження поліграфа як засобу: а) оцінювання доброчесності народних депутатів (законопроекти № 2326 (2019) та № 2460 (2019)) та суддів (кандидатів у судді) (законопроекти № 9454 (2023) та № 9454-1 (2023)); б) контррозвідувальної діяльності (законопроекти № 7267 (2022), № 7684-д (2022), № 7380 (2022), № 7380-1 (2022), № 7380-2 (2022), № 10322 (2023)); 3) спрямовані на створення законодавчого підґрунтя для застосування поліграфа в діяльності окремих державних органів (ДПСУ, СБУ), де поліграф застосовується, але на підставі внутрішньовідомчих нормативних актів (законопроекти № 7193 (2017) та № 3196-д (2020)).

Зазначено, що законодавчі ініціативи щодо врегулювання відносин, які виникають у приватних, цивільних, підприємницьких та інших сферах суспільного життя при застосуванні поліграфа, залишилися незавершеними. Де-факто було створено фрагментарне

нормативне підґрунтя для використання поліграфа в публічному та приватному секторі без ухвалення окремого закону. На сучасному етапі відсутність спеціального закону вже не сприймається учасниками ринку як критична перешкода, оскільки практика використання поліграфа «устаткувалася» в межах наявних правових приписів. Навпаки, відсутність чітких правових приписів, які б забезпечували баланс між інтересами замовників опитування та правами опитуваних, фактично відкриває можливості для встановлення вигідних замовнику умов проведення процедури, спокуси зловживання інструментом поліграфа та ігнорування принципів пропорційності й недоторканності приватного життя.

Указано, що неврегулювання відносин у сфері застосування поліграфа в Україні на ранніх етапах в законодавчому порядку, відсутність нормативно визначеного порядку професійної підготовки та підтвердження кваліфікаційної компетентності поліграфолога, механізму захисту прав осіб, які проходять опитування із застосуванням поліграфа, правового режиму інформації, отриманої під час опитування із застосуванням поліграфа, є перешкодою впровадженню поліграфа на сучасному етапі як засобу визначення доброчесності окремих категорій осіб та створюють комплекс системних бар'єрів для його ефективної інтеграції у правозастосовну практику.

Підкреслено, що нові законодавчі ініціативи, спрямовані на інтеграцію поліграфа у контррозвідувальну діяльність, докорінно змінюють його місце у правовій системі, перетворюючи з допоміжного засобу на інструмент, що безпосередньо впливає на забезпечення національної безпеки.

Обґрунтовано необхідність розроблення та прийняття закону, спрямованого на врегулювання відносин у сфері застосування поліграфа.

Ключові слова: правове регулювання, законодавчі ініціативи, законопроект, поліграф, суспільні відносини, опитування, кримінальне провадження, оперативно-розшукова діяльність, досудове розслідування, судовий розгляд, підприємницька діяльність, захист прав, народні депутати, контрольно-наглядова діяльність.

Riadinska V., Koba V.
Legislative initiatives to regulate relations arising from the use of polygraphs in Ukraine: current status and prospects

The article is dedicated to the analysis of legislative initiatives aimed at the legal regulation of relations concerning the use of polygraphs in Ukraine and the evaluation of their development prospects. The purpose of the study is to analyze these initiatives, identify challenges in their implementation, and determine the prospects for the legal regulation of relations in the field of polygraph application.

Within the scope of the study, key draft laws of the Verkhovna Rada of Ukraine are analyzed, categorized into the following groups: 1) those aimed at regulating relations arising from the use of polygraphs: a) in criminal proceedings (draft laws No. 2521 (2013) and No. 3611 (2015)); b) in private, civil, entrepreneurial, and other spheres of public life (draft laws No. 4094 and No. 4094-1 (2016)); 2) those aimed at introducing the polygraph as a tool for: a) assessing the integrity of members of parliament (draft laws No. 2326 (2019) and No. 2460 (2019)) and judges (or judicial candidates) (draft laws No. 9454

(2023) and No. 9454-1 (2023)); b) counterintelligence activities (draft laws No. 7267 (2022), No. 7684-d (2022), No. 7380 (2022), No. 7380-1 (2022), No. 7380-2 (2022), No. 10322 (2023)); 3) those aimed at creating a legislative basis for the use of polygraphs in the activities of specific state bodies (State Border Guard Service, Security Service of Ukraine), where polygraphs are used based on internal regulatory acts (draft laws No. 7193 (2017) and No. 3196-d (2020)). It is noted that legislative initiatives concerning the regulation of polygraph use in private, civil, entrepreneurial, and other spheres of public life have remained incomplete. De facto, a fragmented regulatory framework for the use of polygraphs in both public and private sectors has been established without the adoption of a dedicated law. At the current stage, the absence of a specific law is no longer perceived by market participants as a critical obstacle, as the practice of polygraph use has been "adapted" within the existing legal framework. However, the lack of clear legal provisions ensuring a balance between the interests of those commissioning polygraph tests and the rights of those being tested creates opportunities for establishing conditions favorable to the commissioner, misuse of the polygraph tool, and disregard for the principles of proportionality and the inviolability of private life.

It is highlighted that the failure to regulate polygraph-related relations in Ukraine at an early stage through legislation, the lack of proper normative regulation of issues concerning the professional training and certification of polygraph examiners, mechanisms for protecting the rights of individuals undergoing polygraph testing, and the legal regime for information obtained during polygraph testing, serve as obstacles to the modern implementation of the polygraph as a tool for assessing the

integrity of specific categories of individuals and create systemic barriers to its effective integration into legal practice.

It is emphasized that new legislative initiatives aimed at integrating the polygraph into counterintelligence activities fundamentally change its role in the legal system, transforming it from an auxiliary tool into an instrument that directly impacts national security.

The necessity of developing and adopting a Law of Ukraine aimed at regulating relations in the field of polygraph use is substantiated.

Key words: legal regulation, legislative initiatives, draft law, polygraph, social relations, criminal proceedings, public authorities, counterintelligence activities.

Література:

1. Офіційний сайт Національного реєстру поліграфологів. URL: <https://polygraph.ua/register-of-polygraph-examiners/>

2. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації поліграфологів. URL: https://var.ua/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwMk_CBhCEARIsAMKwcD4DOdC2nwDcDI4hnLd9tFubez0sUBIJ1si1N8L_9LhuiVRBZWmzKkaAjAiEALw_wcB

3. Офіційний сайт Колегії поліграфологів України. URL: <https://kp-ua.com/reestr-poligrafologov/>

4. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні): проєкт Закону України від 12 березня 2013 року № 2521. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46058

5. Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні): проєкт Закону України від 10 грудня 2015 року № 3611. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3611&skl=9

6. Топчий В.В. Можливості використання поліграфа (детектора брехні) під час розслідування кримінальних правопорушень. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7–8 листопада 2015 року). Київ : НАВС, 2015. С. 33–37. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/711/tezu-poligraff.pdf>

7. Черней В.В. Актуальні проблеми впровадження поліграфічних технологій у правоохоронну діяльність. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7–8 листопада 2015 року). Київ : НАВС, 2015. С. 3–6. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/711/tezu-poligraff.pdf>

8. Тимошенко Ю., Кубарев І. Проблеми правової регламентації поліграфа в кримінальному судочинстві. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7–8 листопада 2015 року). Київ : НАВС, 2015. С. 66–68. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/711/tezu-poligraff.pdf>

9. Реалізація нового Кримінального процесуального кодексу України у 2013 році (моніторинговий звіт) / О.А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Саїдова, М. І. Хавронюк. Київ : Москаленко О. М., 2013. 213 с.

10. Сердюк В. Застосування поліграфа (детектора брехні) у кримінальному провадженні України. Інформація і право. 2014. № 2(11). URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/14svpkpu.pdf>

11. Козленко І.М. Проведення поліграфологічних перевірок в Україні: стан і перспективи. URL: <https://expertize-journal.org.ua/detektor-lzhi-poligraf/888-kozlenko-i-m-provedennya-poligrafologichnikh-perevirok-v-ukrajini-stan-i-perspektivi>

12. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. С. 152.

13. Висновок Головного науково-експертного управління на проєкт Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання полі-

графа (детектора брехні)» від 9 червня 2016 року № 3611. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/xh2sb00a?an=18&ed=2016_06_09

14. Висновок Комітету з питань правової політики та правосуддя на проєкт закону «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» (реєстр. № 3611 від 10 грудня 2015 року). URL: <https://kompravpol.rada.gov.ua/uploads/documents/31191.pdf>

15. Коментар Інституту проблем законодавства ім. Ярослава Мудрого на проєкт Закону України «Про доповнення Кримінального процесуального кодексу України положеннями щодо використання поліграфа (детектора брехні)» від 10 грудня 2015 року за N 3611, внесений народними депутатами України О. Барною, Т. Юриком, М. Люшняком та О. Ревеогою. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/lh2sb00a?an=18&ed=2015_12_10

16. Мовчан А. В. Питання нормативно-правового врегулювання використання поліграфічних технологій у правоохоронній діяльності. Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7–8 листопада 2015 року). Київ: НАВС, 2015. С. 43–46. URL: <https://expertize-journal.org.ua/attachments/article/711/tezu-poligraf.pdf>

17. Пунда О. О. Право на особисту недоторканність та перспективи використання поліграфа в кримінальному провадженні. Порівняльно аналітичне право. 2013. № 3. С. 36–40.

18. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/print>

19. Державний стандарт України 9266:2023. Судова психологічна експертиза з використанням поліграфа: Загальні умови : наказ ДП «Український НДНЦ з питань стандартизації, сертифікації та якості» від 18 листопада 2023 року № 321. URL: <https://>

online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=105549

20. Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України 13 листопада 2017 року № 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#n14>

21. Інструкція з організації та проведення опитування із застосуванням поліграфа в Державній прикордонній службі України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 квітня 2022 року № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0440-22#Text>

22. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі Міністерства доходів і зборів України: наказ Міністерства доходів і зборів України від 2 серпня 2013 року № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1748-13#Text>

23. Інструкція з організації та проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа у діяльності Національного антикорупційного бюро України : наказ Національного антикорупційного бюро України від 1 вересня 2020 року № 99. URL: <https://nabu.gov.ua/nakazi/nakaz-n99-vid-01092020-pro-zatverdzhennya-instrukciyi-z-organizaciyi-ta-provedennya/>

24. Про поліграфологічну діяльність: проєкт Закону України від 4 березня 2016 року № 4094. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9

25. Про поліграфологічну діяльність : проєкт Закону України від 4 березня 2016 року № 4094-1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH35Q1A-A?an=3>

26. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про поліграфологічну діяльність» від 12 липня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9

27. Висновок Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин Верховної Ради України (на проєкт закону «Про поліграфологічну діяльність») від 3 листопада 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9

28. Висновок щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи

проекту нормативно-правового акта, підготовленого Комітетом з питань запобігання і протидії корупції Верховної Ради України 30 березня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4094-1&skl=9

29. Остапович В.П. Правовий аналіз проєктів законів з питань проведення опитувань із використанням поліграфа. Наука і правоохорона. 2016. № 4. С. 265–269.

30. Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі: проєкт Закону України від 17 лютого 2016 року № 4094. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203

31. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про захист осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 17 лютого 2016 року № 4094. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203

32. Висновок Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин Верховної Ради України проєкту Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 3 листопада 2016 року URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203

33. Висновок щодо результатів здійснення антикорупційної експертизи проєкту Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» (реєстр. № 4094 від 17 лютого 2016 року), підготовленого Комітетом з питань запобігання і протидії корупції Верховної Ради України від 30 березня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203

34. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт Закону України «Про захист прав осіб, які проходять опитування (дослідження) на поліграфі» від 12 липня 2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58203

35. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

36. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

37. Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа в Управлінні державної охорони України, затверджений наказом Управління державної охорони від 2 грудня 2023 року № 1070. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-24#Text>

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо проведення добровільного попереднього психіатричного, наркологічного огляду та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів у народні депутати України) : проєкт Закону України від 20 жовтня 2019 року № 2326. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/567>

39. Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України» (щодо проходження перевірки на поліграфі)» : проєкт Закону України від 15 листопада 2019 року № 2460. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67422

40. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади: проєкт Закону України від 3 липня 2023 року № 9454. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42188>

41. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади: проєкт Закону України від 11 липня 2023 року № 9454-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42274>

42. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо проведення добровільного попереднього психіатричного, наркологічного огляду та психофізіологічного опитування із застосуванням поліграфа кандидатів у народні депутати України)» від 23 січня 2020 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/5b8b31e2-3e15-4f0e-8b47-74b13ab350e2>

43. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проєкт закону «Про внесення змін до Закону України «Про статус народного депутата України» (щодо проходження перевірки на поліграфі)» (реє-

стр. № 2460 від 15 листопада 2019 року) від 21 січня 2020 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/443>

44. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 3 липня 2023 року № 9454. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42188>

45. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 11 липня 2023 року № 9454-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42274>

46. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» від 1 серпня 2023 року № 16/03-2023/167407. URL: 04dcfcb3-740d-4af6-9df9-5128b97ccf8e

47. Висновок Пленуму Верховного Суду щодо проектів законів України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. № 9454 від 03 липня 2023 року) та «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади» (реєстр. № 9454-1 від 11 липня 2023 року) від 4 серпня 2023 року № 19. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumi/postanova_plenumi_19_2023_08_04

48. Висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права (DGI) Ради Європи щодо подальших дій до спільного висновку щодо проекту змін до закону «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів щодо діяльності Верховного суду та органів судової влади (CDL-AD(2020)022), ухвалений Венеційською комісією на її 136-й пленарній сесії (Венеція, 6-7 жовтня 2023 року). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/spilnu_vysnovok_vk_ta_dgi_neof_perekklad_ukr_1.pdf

49. Рішення Ради суддів України щодо законопроекту №9454 від 03 липня 2023 року про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади та щодо законопроекту №9454-1 Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження додаткових процедур для зміцнення довіри суспільства до судової влади від 11 липня 2023 року від 30 серпня 2023 року № 37. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=146&page=3&per-page=8>

50. Про Національну поліцію : проект Закону України № 2822 від 13 травня 2015 року. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2822&skl=9

51. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

52. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>

53. Про бюро економічної безпеки : Закон України від 28 січня 2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>

54. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 березня 1998 року № 160/98-BP. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-%D0%B2%D1%80#n68>

55. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

56. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n336>

57. Про внесення змін до статті 14 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» (щодо перевірки на поліграфі): проект Закону України від 10 жовтня 2017 року № 7193. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7193&skl=9

58. Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України» щодо удосконалення організаційно-пра-

вових засад діяльності Служби безпеки України»: проект Закону України від 26 жовтня 2020 року № 3196-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70243

59. Інструкція про порядок проведення службових розслідувань та службових перевірок стосовно військовослужбовців Служби безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 4 лютого 2016 року № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-16#Text>

60. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України : проект Закону України від 8 квітня 2022 року № 7267. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39389>

61. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення контррозвідальної діяльності та посилення інституційної спроможності суб'єктів її здійснення під час відсічі збройної агресії проти України : проект Закону України від 29 листопада 2022 року № 7684-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40931>

62. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення органі-

заційно-правових засад розвідальної та контррозвідальної діяльності : проект Закону України від 17 травня 2022 року № 7380. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39613>

63. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організаційно-правових засад розвідальної та контррозвідальної діяльності: проект Закону України від 31 травня 2022 року № 7380-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39721>

64. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організаційно-правових засад розвідальної та контррозвідальної діяльності : проект Закону України від 1 червня 2022 року № 7380-2. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39724>

65. Про проведення дослідження із застосуванням поліграфа стосовно певних категорій посадових осіб органів державної влади України : проект Закону України від 7 грудня 2023 року № 10322. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43353>

66. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення повноважень Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури : Закон України від 31 липня 2025 року № 4560-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4560-20#Text>

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 09.09.2025

Дата прийняття статті: 07.10.2025

Опубліковано: 24.11.2025